

Deze studie van een opkijkende jongen is een a-typisch werk voor Godefridus Schalcken (1643-1706), die vooral genrestukken en portretten schilderde en grossierde in kaarslichtscènes. Het kleine schilderij is een welkome toevoeging aan de collectie van het Dordrechts Museum. In de eerste plaats vanwege de hoge kwaliteit, maar ook omdat het bijzonder mooi aansluit bij de werken van Schalcken en tijdgenoten in het museum.

Klein schilderij met grote uitstraling

Licht en emotie

Zelfportret met brandende kaars
John Smith naar Godefridus Schalcken
1694. Mezzotint, 344 x 251 mm
DORDRECHTS MUSEUM

De nieuwe aanwinst is een studie van licht en emotie. Het schilderij kan gezien worden als een *tronie*, een term die letterlijk 'gezicht' betekent, maar in de beeldende kunst wordt gebruikt voor een karakterkop, een studie van een gelaatsuitdrukking. Meestal wordt daarbij meteen aan Rembrandt gedacht. Van de beroemde meester zijn talloze geschilderde en ook geëtste karakterstudies bekend, soms zelfportretten, lachend of grijnzend of deels in schaduw gehuld. Schalcken heeft zijn opleiding gevolgd bij twee voormalige Rembrandtlerlingen: hij begon zijn leertijd bij de Dordtse meester Samuel van Hoogstraten en leerde de finesses van het vak bij Gerard Dou in Leiden.

GEMOEDSTOESTANDEN

Terwijl zijn werk doorgaans vooral schatplichtig is aan fijnschilder Dou, laat de tronie zien hoezeer Schalcken de lessen van zijn eerste leermeester Van Hoogstraten ter harte heeft genomen. Als leerling van Rembrandt schreef Van Hoogstraten immers over het bestuderen van de 'affecten' of gemoedstoestanden die figuren in historiestukken zouden kunnen tonen. Hij adviseerde zijn leerlingen om zich in dergelijke emoties in te leven. Daartoe heeft Schalcken waarschijnlijk ook toneelstukken opgevoerd op de zolder van Van Hoogstratens huis in Dordrecht.

MEESTER VAN HET KAARSLICHT

Net als zijn tweede leermeester Dou zou Schalcken een zeer succesvolle fijnschilder worden. Hij werd beroemd als de meester van het kaarslicht. Maar hoe knap ook, zo'n kaars pontificaal in het beeldvlak kan snel gekunsteld overkomen. Hoewel Schalcken spitsvondig op dat

Studie van een jongen die opkijkt

Godefridus Schalcken
ca. 1692-95. Olieverf op doek,
44,4 x 33,8 cm
Bijdrage: € 112.5000, waarvan € 15.000
van het Daan Cevat Fonds en € 12.500
van het Willem en Mary Reus-de Lange
Fonds
DORDRECHTS MUSEUM

Aangekocht met steun van de Vereniging
Rembrandt (mede dankzij haar Daan Cevat
Fonds en haar Willem en Mary Reus-de Lange
Fonds) in 2018

G. Schalcken
256

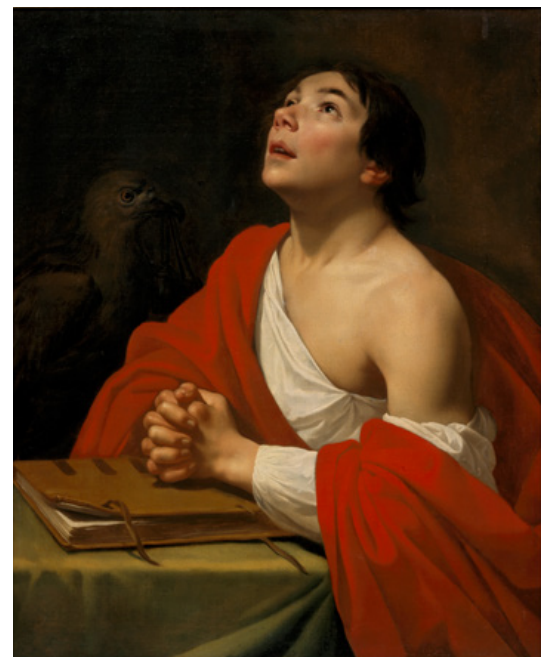

thema wist te variëren, werd het toch vaak een trucje dat op den duur nauwelijks meer kan verrassen. Zelfs op de mezzotint naar zijn zelfportret draait alles om de kaars en benadrukt het onderschrift dat Schalcken schoonheid voortbrengt uit duisternis. Het is bijna alsof de kunstenaar met de tronie wilde bewijzen dat hij ook iets anders kon met licht.

De lichtbron is buiten het beeld geplaatst en het gezicht van de jongen lijkt bijna zelf te gloeien. Het zou een goddelijk licht kunnen zijn. De jongen doet met zijn rode mantel denken aan uitbeeldingen van de evangelist Johannes. Jan van Bijlerts schilderij in het Centraal Museum laat een vergelijkbare jongen in het rood zien, die met open mond en omhoog gerichte blik zijn openbaring ondergaat. Schalcken laat echter Johannes' gebruikelijke attributen als een adelaar en evangelieboek weg en zoomt in op het gezicht en de emotie van de jongen. Hij maakt er een tijdloos schilderij van. Virtuoso schildert hij de glans op het golvende haar en zelfs de wimpers van de jongen, een detail dat op 17de-eeuwse portretten vrijwel nooit werd weergegeven.

SCHOTS FAMILIEBEZIT

De tronie van Schalcken is ook een verrassing omdat het werk zich eeuwenlang onopgemerkt in het Verenigd Koninkrijk bevond en pas recent in de kunsthandel opdook. Het is afkomstig uit de collecties van de Schotse

Johannes de Evangelist

Jan van Bijlert
1625-30. Olieverf op doek, 94,3 x 77,6 cm
CENTRAAL MUSEUM, UTRECHT

Aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt in 1962

markiezen van Lothian. In 1726 werd het voor het eerst vermeld in de verzameling van William Kerr, de derde markies van Lothian, maar vermoedelijk was het al langer familiebezit. Schalcken woonde van 1692 tot 1696 in Londen. Hij maakte de tronie waarschijnlijk in die periode, mogelijk voor Robert Kerr, de eerste markies van Lothian, op het hoogtepunt van zijn internationale carrière. Het is niet veel later ontstaan dan het zelfportret in het Dordrechts Museum.

Vorig jaar werd het bij Sotheby's in Londen geveild, samen met een andere tronie, als 'toegeschreven aan Schalcken'. Beide werken waren bij kenners volstrekt onbekend. Dat had een reden. Tronies zijn uitzonderlijk in het oeuvre van Schalcken en door het ontbreken van diens karakteristieke kaarslicht werden de kleine werken niet direct als eigenhandig herkend. Bovendien werd de kwaliteit van de stukken gemaskeerd door een vuile, sterk vergeelde vernislaag. Het was het scherpe oog van kunsthandelaar Bob Haboldt dat de klasse van de werken bij Sotheby's inzag. Hij kocht de schilderijen op de veiling en liet ze restaureren. Het Dordrechts Museum kreeg de kans om de mooiste van de twee te kopen.

'Schalkse' dames

Het Dordrechts Museum was al lang op zoek naar een kaarslichtscène van Schalcken, maar is vanzelfsprekend afhankelijk van wat zich aandient. De tentoonstelling *Schalcken - Kunstenaar van het verleiden*, in 2015-16 in samenwerking met het Keulse Wallraf-Richartz-Museum georganiseerd, was een mooie graadmeter. Zo'n overzicht maakt duidelijk hoe goed de meester in de eigen collectie vertegenwoordigd is en laat zien wat zich nog in particulier bezit bevindt. Om het gemis aan genrestukken op te vullen konden twee fijngeschilderde paneeltjes met 'schalkse' dames uit het Rijksmuseum in bruikleen in Dordrecht blijven. De tronies uit Schotland waren toen nog niet in zicht.

De nieuwe aanwinst vult de werken van Schalcken in Dordrecht prachtig aan, maar heeft door de krachtige uitstraling en de sterke focus op de blik van de jongen ook de potentie om een van de beeldbepalende stukken in de opstelling te worden, net als de eend van landschapschilder Aelbert Cuyp of het schelpenstilven van Abraham Susenier – meesterwerken die door zowel kenners als een breed publiek worden gewaardeerd. Een schilderij om je over te verbazen, of gewoon om te bewonderen♦

Sander Paarlberg
Conservator oude kunst Dordrechts Museum

Een schilderij om je over te verbazen, of gewoon om te bewonderen

Zelfportret
Godefridus Schalcken
ca. 1690-92. Olieverf op doek,
68,3 x 56,6 cm (ovaal)
DORDRECHTS MUSEUM